

RECEPTAREA CĂRȚILOR SF. SCRIPTURI ÎN CORPUSUL CANONICO-LEGISLATIV AL BISERICII ORTODOXE

Maxim VLAD
Universitatea „Ovidius” din Constanța
parintele_maxim@yahoo.com

Abstract: The Church's holy prophets and Apostles wrote the books contained in the Bible. The Church determined which books were authoritative and belonged in Holy Scripture. The Church preserved and passed on the texts of these Scriptural books. The seventy-two Jewish rabbis and scholars who gave us the Septuagint Greek Old Testament, produced seventy-two identical Greek translations working independently and in isolation from one another. Writing in Greek, the Holy Apostles Matthew, Mark, Luke, John, Paul, James, Peter, and Jude produced the books of the New Testament. The Bible is a product of the Church. For the first few centuries of the Christian era, no one could have put his hands on a single volume called "The Bible." In fact, there was no one put his hands on a single volume called "The Bible." In fact, there was no agreement regarding which "books" of Scripture were to be considered accurate and correct, or canonical. Even so, there was no official, authoritative "canon" listing all the books until the Sixth Ecumenical Council, at Constantinople in 680 AD. When the Council at Laodicea specified the content of the bible as we know it - 39 years after the First Ecumenical Council (325 AD) and 17 years before the second Ecumenical Council (381 AD) - the Liturgy was pretty much well-defined and established and had been "canonized" by common usage the reading from these books.

Keywords: Bible Books, Holy Scriptures, Canon, Council, Orthodox Church

INTRODUCERE

Aparținând prin naștere unui spațiu cultural și religios creștin, ne-am obișnuit să percepem Biblia, care conține informații revelate normative pentru conduita fiecărui creștin, ca pe o singură carte, uitând adeseori că, de fapt, aceasta este alcătuită dintr-o colecție de cărți inspirate ce acoperă o perioadă istorică de aproximativ 1500 de ani¹, scrise de circa 100-150 de scriitori diferiți. Ea nu este o carte, ci cărți, o întreagă bibliotecă și este un adevărat miracol că acești autori au reușit să prezinte un mesaj coerent, fapt ce demonstrează o dată în plus că redactarea Bibliei s-a realizat prin intermediul inspirației și a asistenței divine².

¹ Nicolae Ciudin, *Studiul Vechiului Testament*, Editura, Credința Noastră, București, 1996, p.13.

² Cristian Bălănean, Nicolae Bodea, *Cronologia principalelor evenimente și scrieri biblice*, Editura Galaxia Gutenberg, 2014, p. 15. Etimologic, cuvântul „Biblie” provine din limba greacă dintr-un substantiv plural neutru τα βιβλία (ta biblia), care înseamnă „cărți”. În cursul Evului Mediu, termenul grecesc ta biblia a fost preluat în fondul lexical al limbii latine în aceeași formă, Biblia, însă pentru a desemna un substantiv feminin, cu referire la „Cartea” prin excelență. Participarea directă a lui Dumnezeu la redactarea cărților sfinte, prin intermediul unor oameni de care s-a slujit (hagiogarfi), se numește inspirație - fenomen cu caracter supranatural, rezultat în urma unei intervenții divine în istoria umană, în formele specifice limbajului omenesc. În esență, inspirația indică influxul global al lui Dumnezeu asupra scriitorului biblic, fără a se limita la spațiul său interior, psihologic, ci referindu-se și

Orice bibliotecă din lume poate avea cuvinte despre Dumnezeu. Biblia, însă conține mesajul lui Dumnezeu, pentru oameni și prin oameni. Inspirată de Duhul Sfânt, ea e Cartea devenită cărți. Cu Adam, inițial, Creatorul vorbea pe „o singură limbă”; însă după neascultare și alungarea din Paradis, acesta n-a mai înțeles cuvântul lui Dumnezeu, comunicarea fiind întreruptă parțial. După câteva mii de ani de rătăcire a omului pe pământ, s-a pomenit Moise că tocmai pe el, bâlbâitul, îl trimite Dumnezeu să le grăiască oamenilor cuvintele Sale:

„Cum o voi face, Doamne, de vreme ce sunt găngav? Tu, într-adevăr, ești, dar Aaron, fratele tău, nu e. Eu îți voi spune ție, tu îi vei spune lui, el le va spune oamenilor, și astfel tu vei fi pentru el ceea ce sunt Eu pentru tine”³.

Cuvântul devenise cuvinte, Teologia se făcuse filologie. A mai trecut o vreme iar Moise a mai primit o poruncă: „*Apucă-te și scrie totul într-o carte!*”⁴. Și el a scris totul într-o carte. De aici, lunga și dramatica istorie a textului biblic, cu autori sacri sau profani, cu limbi originale sau derivate, cu graiuri uitate sau stâlcite, cu traduceri mai bune sau mai puțin bune, cu copiiști atenți sau osteniți, cu tomuri, codici și colecții vrăfuite, cu studii și cercetări savante, cu evaluări semantice și ediții critice, totul, în ultimă instanță, menit să-i redea filologiei transparența teologică prin care cuvintele redevin Cuvânt.

Literatul Mitropolit al Clujului, Bartolomeu Anania în cuvântul său lămuritor asupra Sf Scripturi din cuprinsul noului proiect de retraducere a Bibliei, pe care l-a inițiat personal, surprinde motivul existenței acesteia și folosul apropierii oamenilor prin lectură de ea:

„Așa stă Biblia în fața cititorului: ca o prescură care poate să rămână pâine dospită, poate deveni anafură sau se poate transfigura în Trup euharistic. Trepte de pătrundere, trepte de cunoaștere; trepte de cunoaștere, trepte de inițiere, trepte de sfințenie. Prin urmare, cititorule, dacă vei deschide Cartea din simplă curiozitate sau deprindere, spre a-ți împlini nevoia de a ști, și dacă ai străbătut-o ca pe un simplu act de cultură, fii sigur că n-o vei uita. Dacă ai zăbovit asupra-i cu un oarecare interes lingvistic, vei fi aflat că în ebraică și în greaca veche sunt semănată cuvinte, fraze și denumiri eterogene, împrumutate din culturile cu care autorii biblici s-au învecinat sau din altele pe care nici ei și nici părinții lor nu le-au știut. Dacă ai citit-o numai ca pe o operă literară, iată că ai gustat într-însa belșug de genuri și specii, poezie lirică și epică, istoriografie, legislație, imnuri sacre și sapiențiale, pagini profetice și apocaliptice, proze scurte și nuclee de roman, scenarii dramatice și eseuri filosofice, sentințe aforistice și incantații prozodice... Dacă ai cercetat-o cu un ochi critic

la realitățile fizice și sociale exterioare (persoane, evenimente, împrejurări etc.), care înrăuiesc facultățile intelectuale ale scriitorului sacru.

³ Cf. Ies 4, 10-16.

⁴ Cf. Ies 17, 14.

ne cruțator, vei fi descoperit și ceea ce, în fapt, căutai: naivități, inadvertențe, lacune, suprapuneri, distorsiuni, interpolări, paralelisme și multe alte metehne care te vor sminti în măsura în care te vei opri aici. Dacă, pentru nevoia de a înțelege, o vei cerceta a doua și a treia oară, mai cu de-amănuntul, cu încetinel și reveniri, dacă-ți vei pune gândul pe textul din față și pe cele paralele, însemnate alături, atunci cugetul tău va fi în stare să pipăie înțelesurile din spatele cuvintelor, să pătrundă în luminișurile alegorice ale întâmplărilor, să deslușească de ce jertfa lui Avraam, de pildă, s-a petrecut ca fapt istoric la vremea ei, dar „și-n prefigurare“ pentru vremile din urmă. În același timp, reliefulurile noilor tale lecturi îți vor deschide calea de acces către întreaga cultură europeană, în tot ce are ea mai înalt și mai frumos de-a lungul ultimului mileniu. Dar dacă, pentru nevoia de a cunoaște, te vei deprinde s-o citești nu atât pe dinafară, cât mai ales pe dinlăuntru, dacă sufletul ți se va aprinde în văpaia celor ce se întraripează cu dumnezeiescul dor, atunci dorul acesta îți va descoperi că, de vreme ce toate cărțile acestei Cărți au fost scrise de dragul unui singur personaj, Iisus Hristos, prevestindu-L și vestindu-L, și de vreme ce Iisus Hristos a venit în lume de dragul unei singure fapte, omul, înseamnă că toată Cartea se îndreaptă spre o singură ființă, care ești tu, cititorule. Dacă o ocoleai, ar fi fost să treci pe-alături de propria ta viață; dar fiindcă ți-ai asumat-o, a fost să te descoperi pe tine sieți⁵”.

Cu toate acestea, procesul de definitivare și de selecție a cărților care aparțin acum canonului biblic, a fost destul de îndelungat și de controversat fiind influențat de factori obiectivi, de natură istorică, prin care se descoperă mâna Providenței. Termenul „canon” este utilizat cu referire la cărțile care sunt inspirate divin și astfel aparțin Bibliei. Dificultatea în stabilirea canonului Bibliei constă în aceea că, Biblia însăși nu ne oferă o listă a cărților care ar trebui să o alcătuiască. Stabilirea canonului s-a realizat pe parcursul unui întreg proces, la început de către rabinii și învățătorii evrei, apoi de către Biserica primelor secole. Aceasta se datorează faptului că textele cărților sacre care alcătuiesc Biblia, atât cele care aparțin Vechiului Testament, cât și cele Nou Testamentare, au consemnat doar o parte din tradiția orală ce conține adevăruri revelate atât vechiului Israel până la venirea lui Iisus Mesia, cât și Noului Israel-Biserica⁶. De fapt, în esență, Dumnezeu prin providența Sa a fost Acela care a decis care cărți fac parte din canonul biblic. O carte a Scripturii aparține canonului în momentul în care ea este recunoscută ca fiind scrisă sub inspirația lui Dumnezeu⁷.

⁵ *** *Biblia sau Sfânta Scriptură* versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2009, pp. 4-5.

⁶ Hrisostom de Etna, Auxentie de Foticea, *Scriptură și Tradiție*, trad. Mariana Chiper, Editura Bunavestire, Galați, 2003, pp. 35-39.

⁷ *Ibidem*, p 39. Sfânta Scriptură în sine este canonică în două feluri: este canonică în sensul că trupul cărților definite ca Biblie s-a dezvoltat dintr-o regulă canonică, adică din hotărârile

Termenul canon are la origine cuvântul ebraic „qaneh” care desemna trestia sau bățul cu care se măsură un zid sau altceva, definind ulterior orice măsură și, grecescul „kanon” care înseamnă standard sau model⁸. Canonul poate fi înțeles ca totalitatea învățăturilor biblice care constituie regula de credință și trăire. Cuvântul canon înseamnă totodată și regulă fundamentală sau normă. Acesta desemna o regulă investită cu autoritate. Cu aceste înțelesuri îl găsim întrebuițat și în Noul Testament. Canonul biblic se referă astfel la totalitatea cărților biblice de origine și inspirație divină adică, totalitatea cărților din Vechiul și Noul Testament. Biblia, în întregul ei, este alcătuită din două mari secțiuni: Vechiul Testament, care cuprinde istoria mântuirii neamului omenesc de la crearea lumii până spre secolul II î. H.; Noul Testament, care cuprinde viața și învățătura Mântuitorului Iisus Hristos, istoria primelor șase decenii ale creștinismului și istoria mântuirii universale în perspectiva eshatologică. Unii adversari ai creștinismului susțin că Biserica a stabilit în mod arbitrar sau la presiunea autorităților statului canonicitatea cărților Bibliei, epurând și distrugând toate cărțile religioase care nu aveau la doctrina oficială. Acest lucru este sugerat inclusiv de o mulțime de romane și filme apărute în ultimul timp, unele traduse și în România (ca de exemplu: „Codul lui DaVinci” de Dan Brown).

Este oare corect alcătuit canonul Bibliei, în special cel al Noului Testament? A procedat Biserica cu discernământ atunci când a selectat doar unele cărți pentru a intra în componența Corpusului Scripturii iar pe altele nu? Care au fost criteriile de selecție pe care aceasta le-a folosit?

1. PROCESUL DE FORMARE A CANONULUI VECHIULUI TESTAMENT

Cu privire la modul cum a decurs procesul de canonizare a celor 39 de cărți ale Vechiului Testament, în cadrul Sinagogii evreiești nu există o părere unanimă⁹. Unii cercetători în domeniu considera că cele trei părți principale ale Vechiului Testament: Legea, Profeții și Scrierile reprezintă în același timp trei etape ale canonizării Vechiului Testament ebraic. Astfel, Legea (Tora), cuprinzând cărțile lui Moise (Pentateuhul), a fost canonizată în jurul anului 400 î. Hr., Profetii (Nebiim) în secolul I î. Hr., iar Scrierile (Ketubim), în secolul I d. Hr.¹⁰. Întreita împărțire a Vechiului Testament

Bisericii; este, de asemenea, canonică în sensul că, în Biserica Primară, Scriptura a fost folosită drept canonul sau „măsura” adevărului. Primele sinoade s-au străduit să catalogheze acele cărți care erau „inspirate” și care, prin urmare, erau investite cu autoritate (lucru fundamental pentru formularea dogmei și a doctrinei). Stabilind canonul Scripturii, Biserica a stabilit Scriptura drept canon; definind regula credinței, Biserica a creat regula credinței.

⁸ Ioan Constantinescu, *Studiul Noului Testament*, Editura Credința Noastră, București 1996, p. 13.

⁹ *** *Dicționar Biblic*, Societatea misionară Română, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995, pp. 185-190.

¹⁰ Ioan Vasile Botiza, *Introducere în studiul Sfintei Scripturi*, Editura Galaxia Gutenberg, 2005, pp. 20, 233. Împărțirea Bibliei ebraice în trei secțiuni: Thora, Nebiim, Ketubim nu reoaglindește într-atât ordinea cronologică a acceptării lor în Canon, cât gruparea lor după

ebraic pe timpul Domnului Hristos este atestată de chiar de cuvintele Sale, după cum urmează:

„Trebuie să se împlinească tot ce este scris despre Mine în Legea lui Moise, în Prooroci și în Psalmi [prima carte a celei de-a treia subîmpărțiri]”¹¹

Istoria formării canonului Vechiului Testament este foarte complexă din cauza existenței, mai multor nivele de reelaborare compozițională succesivă a celor mai importante cărți biblice, pe baza unor tradiții orale, dar și a unor forme textuale preexistente. Această operă de redactare a unei părți a Revelației divine a necesitat, mai ales, deodată cu momentul desprinderii creștinismului primar de iudaism, intervenția elitelor religioase ale poporului evreu pentru a stabili care este lista cărților inspirate și care scrieri trebuie eliminate. Fără îndoială, neexistând o autoritate eclezială similară celei de care dispune Biserica creștină prin mandat divin, noțiunea de canon biblic ebraic trebuie înțeleasă în sensul întocmirii unei liste de cărți ale Vechiului Testament, care a beneficiat de consensul rabinic al unor comunități iudaice¹². Din această perspectivă, la finele secolului al II-lea d. Hr. au existat în mediul iudaic două liste ale cărților sacre, respectiv un canon palestinian, mai scurt, definitivat la Iamnia între anii 90-100, și un canon alexandrin, mai lung, format din Septuaginta. Dacă inițial, Biserica creștină a adoptat canonul alexandrin, ulterior, pe parcursul istoriei, anumite confesiuni creștine au îmbrățișat canonul Palestinian, parțial sau total.

Sub numele de Septuaginta este cunoscută traducerea în limba greacă a Bibliei ebraice, efectuată la Alexandria, cu aproximativ trei secole înainte de Hristos. O comisie de traducători și teologi, în număr de 70 de persoane au realizat o traducere care astăzi poartă numele de Biblia Septuaginta (Biblia celor 70). Motivele pentru care textul ebraic al Scripturilor a fost tradus sub numele de Septuaginta sunt diverse: dorința de a fi completată celebra Bibliotecă din Alexandria, necesitatea cultică a comunității evreiești, din acest mare și cosmopolit oraș al Antichității, de a poseda scrierile sacre în limba pe care o înțelegeau, limba greacă (dialectul koinē „comun”)¹³ și imperativul juridic dictat de nevoia de recunoaștere a comunității iudaice și de protecție a specificului ei de către autoritățile

felul în care Dumnezeu și-a comunicat revelația: în Thora Dumnezeu se revelează nemijlocit, în Năbiim prin intermediul unor persoane chemate la slujba de profet, iar în Ketubim prin intermediul unor concepte filozofice preluate din cultura elenistică, subordonate mentalității Bibliei. Aceste noțiuni, expresii și teme care provin din cultura elenistică constituie, „limbajul” prin care se exprimă Dumnezeu.

¹¹ Cf. Lc 24, 44.

¹² Claudiu Dumea, *Pagini dificile ale Noului Testament*, Editura Sapientia, Iași, 2011, p. 8.

¹³ Max I. Dimont, *Evreii, Dumnezeu și istoria*, trad. Irina Horea, Editura Hasefer, București, 1997, p.124.

statului egiptean¹⁴. Septuaginta a reprezentat, mai întâi, Biblia evreilor din diaspora, iar mai târziu a devenit versiunea greacă a Vechiului Testament al Bisericii primare. Fără aceasta, mesajul Noului Testament nu ar fi pe deplin înțeles. Septuaginta a fost îndeobște recunoscută drept traducerea greacă autorizată a Scripturilor iudaice fiind citită în sinagogile și bisericile din tot spațiul elenistic în perioada intertestamentală, traducerea sa integrală fiind încheiată la sfârșitul secolului II î d Hr. Majoritatea citatelor din Vechiul Testament pe care le găsim în Noul Testament sunt bazate pe Septuaginta, nu pe versiunea iudaică a Scripturilor. Din păcate textul Septuagintei a fost blamat și repudiat de evrei exact după momentul în care creștinismul a preluat Septuaginta și s-a folosit de el în polemicile cu aceștia. Traducerea greacă a circulat în paralel cu cea Masoretică, atât în sinagoga iudaică, cât și în Biserica primară, până la Conciliu de la Iamnia (90-100 d Hr) localitate aflată la sud de Jaffa în Palestina, când evreii, sub presiunea autorităților rabinice întrunite la sinod, au renunțat la traducerea greacă pe considerentul că aceasta promovează învățăturile creștine.

Trebuie reținut faptul că în perioada intertestamentală 200 î Hr-200 d Hr, paralel cu cărțile biblice ebraice au circulat o serie de lucrări cu caracter biblic, nerecunoscute de sinagoga iudaică din Ierusalim dar lecturate și asimilate într-o oarecare măsură de iudaismul elenistic. Acestea au fost numite mai târziu apocrife¹⁵. Termenul apocrif, care este de origine

¹⁴ Marguerite Harl, Gilles Dorival, Oliver Munnich, *Septuaginta. De la iudaismul elenistic la creștinismul vechi*, trad. Mihai Valentin Vladimirescu, Editura Herald, București, 2007, pp. 69-80.

¹⁵ Cristian Bădiliță, *Introducere în lectura și studiul câtorva evanghelii apocrife*, în vol. *Evanghelii Apocrife*, Editura Polirom, 2002, pp. 12-13. S-a susținut că termenul grecesc *apokryphos* (format din preverbul apo și verbul kryptein „a ascunde”) se cuvine pus în relație cu expresia ebraică *sepharim genuzim* („cărți ascunse”). Această expresie desemna cărțile de cult ebraice care, în urma unei îndelungate folosiri, se uzau și erau depozitate, „ascunse” într-un edificiu special numit genizah. În clădirea *genizah*-ului, aflată lângă Templu sau sinagogă, nimeni nu avea voie să pătrundă, în afară, bineînțeles, de cei care asigurau serviciul divin. De unde, atmosfera misterioasă ce plutește în jurul textelor depozitate aici. Totuși, originea termenului *apokryphos* nu pare legată de sinagogă, ci de gnosticism. Gnosticii considerau că doar inițiații, cei capabili să înțeleagă în profunzime, dincolo de litera profană a textului, aveau acces la aceste texte „ascunse”. Ezoterismul practicat de gnosticii și, în general, de toate ereziiile „spiritualiste” născute în marginea creștinismului primitiv intra în conflict cu mesajul deschis, exoteric - pe înțelesul, la îndemîna și pentru mîntuirea tuturor - al lui Iisus. Majoritatea plăsmuirilor de texte apocrife provenite din medii considerate eretice (gnosticism, docetism, ebionism etc.) susțin că au petrecut un stagiul de formare pe lângă un important personaj din anturajul Mîntuitorului, care le-a expus adevărata doctrină creștină. De aici și folosirea numelor apostolilor în mai toate titlurile textelor cu iz ezoteric. Invocarea unei autorități creștine incontestabile, a unui discipol al lui Iisus, avea menirea să garanteze autenticitatea conținutului și să îndemne la asimilarea lui ca doctrină avizată.

Al doilea sens al lui *apokryphos* este acela de „fals”, „de proveniență suspectă”. Dacă ereticii își ascundeau textele, considerate de ei sacre, pentru a nu cădea sub ochii nepricepuților, ai neinițiaților care le-ar fi putut înțelege și apoi răspîndi eronat, adversarii lor, în speță, linia „orthodoxă” a comunităților creștine primitive, dezvoltau cuvîntul în sens total opus: acele texte erau ascunse din pricina caracterului lor suspect; ele intrau în conflict evident cu învățătura lui Iisus și cu mesajul (kerygma) apostolilor.

greacă, înseamnă „ascuns”, „tainic” sau „secret”, în sensul în care se aplică problemelor care nu trebuie să fie dezvăluite oamenilor de rând, dar care trebuie să le fie revelate numai câtorva inițiați. Cu trecerea timpului, numele a fost aplicat la acele cărți care aveau un iz biblic sau religios, dar care nu erau general acceptate ca având autoritate divină. Ele puteau fi citite pentru scopuri educative sau morale, dar nu erau socotite de același nivel cu textul inspirat. Scrierile apocrife din Vechiul Testament apar ca parte integrantă a Septuagintei, fiind împrăștiate peste tot în text și nu grupate împreună într-un singur loc¹⁶. În această perioadă pe lângă apocrife își fac apariția pseudopigrafele, sururile de la Marea Moartă¹⁷ și scrierile lui Filon din Alexandria și ale lui Iosif Flaviu. Trebuie recunoscut faptul că aceste scrieri, fără ca vreuna dintre ele să fie considerată sacră de către iudei s-au bazat la început pe Scripturi, dar au încorporat în adevărurile revelate multe speculații evreiești, împreună cu idei preluate din religiile persane și grecești. Acest lucru se poate vedea în învățăturile despre Dumnezeu și lume, despre angelologie, despre natura și relația sufletului cu trupul, despre originea și natura păcatului, despre Mesia și vremurile viitoare¹⁸.

Conciliu evreiesc de la Iamnia, a respins pe lângă varianta greacă a Bibliei ebraice, Septuaginta, toate cărțile apocrife care circulau în perioada intertestamentară și care încercau să-și facă loc în canonul scripturilor iudaice, punând punct definitive alcătuirii Canonului cărților Vechiului Testament. Sinodul acesta a fost prezidat de Gamaliel II¹⁹, având ca spirit predominant pe Rabi Akiba, învățatul iudeu cu cea mai mare influență din vremea aceea. Întrucât unii iudei considerau anumite cărți apocrife ca fiind de valoare egală cu aceea a cărților canonice ale Vechiului Testament, evreii au dorit să-și pună sigiliul oficial pe un canon care există neschimbat de multă vreme și care se considera că avea nevoie să fie protejat de adaugări. Prin urmare, lucrarea acestui sinod nu a fost de a stabili canonul Vechiului Testament, ci doar de a confirma o poziție susținută de secole cu privire la cărțile Bibliei ebraice. Este adevărat totuși că, în anumite cercuri, canonicitatea cărților Eclesiastul, Cântarea Cântărilor, Proverbe și Estera era pusă la îndoială. Dar Rabi Akiba, învățatul iudeu, cel mai mare și cu cea mai multă influență al vremii aceleia, a risipit îndoielile prin autoritatea și elocvența sa, iar cărțile acestea și-au păstrat locul în canonul ebraic.

2. PROCESUL DE FORMARE AL CANONULUI NOULUI TESTAMENT

Al treilea sens al lui apokryphos se referă strict la necanonicitatea, la caracterul „nelegiuit”, nenormativ al unor texte. Textele respective trebuie „ascunse” de ochii și urechile credincioșilor în biserică, în spațiul liturgic și folosite (parte dintre ele, desigur) doar ca lectură personală.

¹⁶ Merrill C. Tenney, *Studiu al Noului Testament*, Editura Cartea creștină, Oradea, 2008, p. 130.

¹⁷*** *Dicționar Biblic*, vol 1, A-H, trad. Constantin Moisa, Editura Stephanus, București, 1995, pp. 65-68.

¹⁸ Tenney, *op. cit.*, p 150.

¹⁹ Athanase Negoită, *Istoria religiei Vechiului Testament*, Editura Sofia, București, 2006, p. 214.

Mântuitorul Hristos a dat mărturie nu numai cu privire la existența întreitei subîmpărțiri a Bibliei ebraice (Luca 24, 44), ci și cu privire la ordinea succesiunii cărților care Îi era cunoscută. Domnul Iisus Hristos a recunoscut caracterul inspirat și autoritatea Bibliei așa cum exista pe vremea Sa, iar discipolii Săi de asemenea. Biserica creștină nu ar fi avut nevoie de cărțile Vechiului Testament dacă nu ar fi fost interpelată de Sinagoga iudaică și de mediul necreștin cu privire la identitatea lui Iisus Hristos. Astfel, în scop apologetic și polemic²⁰ a fost obligată să facă apel la scrierile veterotestamentare pentru a demonstra că Iisus nu este altcineva decât Mesia, cel anunțat de Dumnezeu prin gura profeților săi, iar aceste informații se regăsesc presărate în cuprinsul Canonului biblic iudaic.

Se poate spune de la început că, corpusul canonului Noului Testament nu a luat ființă nici prin decretul vreunui episcop și nici prin decizia unui conciliu ecumenic bisericesc. Colecția scrierilor sacre din Noul Testament și-a găsit prototipul în modul în care s-a format canonul Vechiului Testament²¹. Septuaginta, Biblia Vechiului Testament, a devenit Biblia creștinătății în toată lumea vorbitoare de limbă greacă a diasporei iudaice. Odată cu ea creștinii au preluat doctrina iudaică a inspirației divine, astfel încât în cărțile Vechiului Testament ei nu vedeau numai cuvintele lui Samuel, David sau Isaia, ci mai degrabă Cuvântul lui Dumnezeu, produsul lucrării inspiratoare a Sfântului Duh. Întrucât iudeii, prin nerecunoașterea și respingerea mesianității lui Iisus, pierduseră privilegiile și statutul de popor ales, Biserica Creștină-Noul Israel²² sau Israelul lui Dumnezeu (cf Gal 6, 16) s-a considerat unica proprietară și interpretă îndreptățită a acestui Cuvânt al lui Dumnezeu. Toate acestea au făcut ca Vechiul Testament să fie extrem de prețuit în biserica primară.

În afara cărților Vechiul Testament, Biserica primară deținea „Cuvintele Domnului” direct de la Domnul Iisus Hristos sau de la apostoli, care fuseseră martori oculari ai lucrării răscumpărătoare a lui Hristos. Biserica considera cuvintele și profețiile lui Iisus Hristos ca fiind cel puțin la același nivel de inspirație dacă nu chiar la unul superior textelor Vechiului Testament. În primii ani după Cincizecime, apostolii răspândeau Evanghelia pretutindeni în lume, iar multe din cuvintele Domnului și multe amintiri cu privire la El circulau oral, alcătuind tradiția orală²³ care a fost mai târziu, parțial consemnată în scris sub formă de Scripturi. Acestea, fiind ulterior colaționate, au condus la formarea Canonului Noului Testament. Chiar în timpul primei generații de creștini au apărut relatări scrise ale vieții lui Hristos. Luca, în prologul său la Evanghelia sa (cap. 1, 1.4), mărturisește

²⁰ Marie-Francoise Baslez, *Biblie și Istorie, Iudaism, Elenism, Creștinism*, trad. Ioana Lutic, Editura Artemis, București, 2007, p. 327.

²¹ Georges Florovsky, *Biblie, Biserică, tradiție. O perspectivă ortodoxă*, trad. Radu Teodorescu, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, pp. 46-47.

²² Constantin Coman, *Biblia în Biserică, Eseuri pe teme biblice*, Editura Bizantină, 1997, p. 84.

²³ Constantin Preda, *Credința și viața Bisericii Primare, O analiză a Faptelor Apostolilor*, Editura I.B.M al B.O.R., București, 2002, pp. 45-46.

că existau deja pe vremea sa diferite lucrări care descriau viața și învățăturile lui Iisus. El merge mai departe și își asigură cititorii că el povestește istorisirea sa într-o formă vrednică de încredere. Astfel se poate afirma că majoritatea bisericilor dețineau Evanghelia scrisă înainte de sfârșitul secolului I.

În afară de Evanghelia, circulau în Biserica primară și alte scrieri creștine. Printre acestea epistolele apostolului Pavel ocupau primul loc. Pavel scria de obicei pentru a răspunde provocărilor la care erau supuse comunitățile creștine înființate de el, încurajând schimbul de scrisori dintre diferite Biserici și multiplicarea acestora. Alte epistole în afara de acelea ale lui Pavel trebuie să fi intrat, de asemenea, în circulație foarte de timpuriu. Petru adresase prima lui scrisoare creștinilor din cinci provincii ale Asiei Mici și în felul acesta îi dăduse lămurit caracterul de scrisoare sobornicească. Iacob avea aceeași intenție adresând epistola sa „*către cele douasprezece seminții care sunt împrăștiate*”. Ioan a adresat Apocalipsa la șapte biserici din provincia romană Asia și pretindea în mod specific inspirația divină pentru ea (cap. 1, 1-3; 22, 18.19). Este numai logic să se traga concluzia că aceste cărți au găsit repede o largă răspândire. Din aceste dovezi este evident că scrieri care și-au avut originea în timpul apostolilor și care fie că relatau viața lui Hristos, fie cuprindeau mărturii importante ale apostolilor erau foarte mult prețuite de Biserica și erau considerate ca având autoritate.

2.1. Dezvoltarea canonului Noului Testament, anii 140-180 d. Hr.

Prima persoană particulară care a încercat să stabilească un canon a fost ereticul Marcion, pe la mijlocul secolului al II-lea. El susținea că Iehova din Vechiul Testament era Dumnezeuul iudaic al mâniei și dreptății, care nu avea nimic de a face cu Dumnezeuul creștin al iubirii. Marcion pretindea că este adevăratul interpret al teologiei creștine a lui Pavel și fiind un excelent organizator, a fixat pentru propria biserică sectară un canon biblic care se conforma ideilor sale²⁴. El a eliminat cu totul Vechiul Testament și, de asemenea, anumite cărți ale erei apostolice. În consecință Biblia lui consta numai din Evanghelia după Luca, scrierile apostolului Pavel și o carte a lui proprie, numită Antiteze, în care își prezenta argumentele pentru respingerea Vechiului Testament. Activitatea lui Marcion a forțat biserica să ia poziție cu privire la criteriile de selecție ale cărților care puteau, pe buna dreptate, să pretindă statutul de Scriptură.

Sf Iustin Martirul, un contemporan al lui Marcion, a scris mai multe lucrări la Roma pe la anul 150 d. Hr., în care trata Evangheliile ca Sfantă Scriptură la egalitate cu Vechiul Testament. Descriind serviciul bisericesc creștin, el spune că la adunările lor creștinii citeau memoriile apostolilor sau scrierile profeților (adică Vechiul Testament) înainte de predică²⁵.

²⁴ Jean Danielou, *Biserica Primară. De la origini până la sfârșitul secolului al treilea*, trad. George Scrima, Editura Herald, București, 2008, p. 121.

²⁵ Iustin Martirul și Filozoful, *Apologia Intaia*, în vol. *Apologeti de limbă greacă*, Editura I.B.M. al B.O.R., București, 1997, p. 95.

Menționând Evangheliile înaintea Vechiului Testament la descrierea Scripturii creștine, el arăta că biserica acorda Evangheliilor o poziție cel puțin tot atât de înaltă ca și aceea a Vechiului Testament. Iustin mai declara că Evangheliile fuseseră compuse de apostoli sau de discipolii apostolilor.

Tațian, un elev al lui Iustin, a realizat o armonie a celor patru Evangheliile canonice, lucru care ar părea să arate că el considera cărțile acestea ca fiind aparte de lucrările apocrife. Armonia aceasta cunoscută ca Diatessaron²⁶ (literal „prin patru”), reiese că a fost forma standard în care istorisirea evanghelică a circulat în biserica de limbă siriacă timp de vreo două secole.

Teofil din Antiohia (+181 d. Hr.) așeza Evangheliile pe același nivel cu cărțile Vechiului Testament și declara că ele au fost scrise de pnevmatofori, „oameni purtători de duh²⁷”.

În anul 170 d. Hr., Meliton de Sardes ne furnizează cea mai veche listă de cărți ale Vechiului Testament, listă foarte asemănătoare cu cea care va sta la baza canonului ebraic. Totodată el utilizează pentru prima dată expresia Vechiul Legământ²⁸, ceea ce înseamnă că acest termen constituie un anacronism (2 Cor 3,14) pentru perioada primului secol de existență a creștinismului. Practic, utilizarea acestei expresii reflectă două aspecte: 1. creștinii se raportau la un corp nou de texte sacre înțeles în noua dimensiune a Revelației mesianice; 2. iudeii refuză Noul Testament, raportându-se la o singură carte sfântă.

2.2. Canonul Noului Testament la sfârșitul secolului al II-lea.

Existența unui canon, în sensul unui grup general recunoscut de cărți care constituiau Noul Testament, devine evidentă în apropiere de sfârșitul secolului al II-lea. Mărturii despre un asemenea canon exista din diferite părți ale lumii romane. Din Roma însăși provine un document numit Fragmentul Muratorian; în Galia, mărturia lui Irineu din Lyon; din Africa, Tertulian din Cartagina; și din Egipt, Clement din Alexandria. Cea mai timpurie listă de cărți ale Noului Testament cunoscută este Fragmentul muratorian, numit după descoperitorul lui, L.A. Muratori, care l-a găsit în biblioteca unei mănăstiri din Milano în 1740. Începutul și sfârșitul documentului lipsesc, iar latina lui este barbară și cu o ortografie defectuoasă. Cărturarii au dedus în general că acest fragment originar a fost scris în Roma, către sfârșitul secolului al II-lea. El furnizează o listă de cărți care puteau fi citite public în biserică și, de asemenea, menționează mai multe cărți care nu trebuiau să fie citite. Anumite alte cărți sunt sau puse la îndoială sau respinse direct²⁹. Un studiu al mărturiilor principale în favoarea

²⁶ Tațian, *Diatessaron. Armonia celor patru Evangheliile*, trad. Monica Medeleanu, Editura Herald, București, 2007, p. 14.

²⁷ Teofil al Antiohiei, *Trei cărți către Autolic*, în vol. Apologeti de limbă greacă, Editura I.B.M. al B.O.R., București 1997, p. 445.

²⁸ Adolf von Harnack, *Originea Noului Testament*, trad. Gabriela Badea, Editura Herald, București, p. 40.

²⁹ C. E. Hill, „The Debate Over the Muratorian Fragment and the Development of the Canon”, *Westminster Theological Journal* 57:2 (Fall 1995), pp. 437–452.

canonului Noului Testament la sfârșitul secolului al II-lea arată că cele patru Evanghelii, 13 epistole ale lui Pavel, 1 Petru, 1 și 2 Ioan, Iuda, Faptele, și Apocalipsa erau în general recunoscute ca fiind canonice. În timp ce unii din apus încă puneau la îndoială pe Iacob, 2 Petru, 3 Ioan, și Evrei, erau unii în răsărit care se simțeau liberi să folosească anumite scrieri apocrife ca autentice.

Această scurtă examinare a dovezilor arată că, canonul Noului Testament în decursul secolului al II-lea, nu s-a dezvoltat atât de mult printr-un proces de colecționare a scrierilor apostolice, cât printr-un proces de respingere a acelor a căror origine apostolică nu era stabilită. În cursul primei sute de ani a bisericii creștine au fost scrise multe cărți. Fiecare sectă și comunitate creștina produsese scrieri, mai ales așa numitele Evanghelii. Acestea erau copiate și distribuite, iar ca rezultat volumul literaturii creștine a crescut la dimensiuni formidabile. O parte din aceste scrieri erau impregnate de idei provenite din filosofia gnostică și din sistemele religioase necreștine. S-a observat curând ca fiera a fost amestecată cu mierea. A devenit astfel, necesară manifestarea unei poziții clare cu privire la aceste scrieri false. Chiar și cărți care pretindeau a fi de origine apostolică au fost respinse când s-a descoperit că cuprind elemente gnostice³⁰. Un exemplu de o astfel de lucrare este așa numită Evanghelie a lui Petru.

Toate aceste probleme au determinat necesitatea stabilirii unor criterii clare după care să fie evaluată autenticitatea unei cărți, scopul final fiind acela de a promova învățăturile lui Iisus Hristos. Trebuie precizat faptul că, episcopii din biserica primară nu au hotărât în mod arbitrar ce carte să fie inclusă sau nu în Biblie, în funcție de preferințele lor subiective. Episcopii nu au „definit adevărul” cu privire la cărțile Bibliei ci, au descoperit care este adevărul prin studierea atentă a tuturor evangheliilor și epistolelor. Spre sfârșitul secolului al II-lea, Sfântul Irineu de Lyon face apel la „*Apostolii care au primit autoritatea (εξουσία, potestatem) de la Hristos pentru a predica Evanghelia*”. Același Sfânt Părinte afirma: „*noi apelăm la tradiția care vine de la Apostoli și care datorită succesiunii prezbiterilor se păstrează în Biserică*”.

Pentru a concretiza acest lucru, episcopul de Lyon aduce exemplul Bisericii Romei, afirmând: „*Tradiția pe care ea o deține de la Apostoli și credința pe care o vestește oamenilor a ajuns până la noi prin succesiunile episcopilor*”.

Sucesiunea episcopilor din Bisericile apostolice constituia garantul autorității învățăturii apostolice. Conduși de acest principiu, dacă apărea vreo controversă, rezolvarea ei impunea apelul la Bisericile cele mai vechi, acelea în care au trăit Apostolii, pentru a primi de la ele învățătura exactă asupra chestiunii în cauză³¹. Orice tentativă de manipulare sau de falsificare

³⁰ Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericeasca* (VI.12), în P.S.B. vol. 13, Scrieri, partea I, trad. Teodor Bodogae, Editura I.B.M. al B.O.R, București, 1987, p. 236.

³¹ Mircea Basarab, *Scriptură și Tradiție. Importanța și receptarea textului scripturistic în istoria Bisericii*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 109-110.

a imaginii lui Iisus și a adevărului despre Acesta, prin eliminarea arbitrară a uneia sau alteia din cărți, ar fi fost imposibilă în condițiile în care Biserica fiind persecutată și fiind mii de episcopi în Imperiul Roman să nu existe cel puțin unul care să fi dat în vileag întreaga conspirație. În plus, Noul Testament a ajuns în forma actuală printr-un proces lung și multe discuții la care au participat multe persoane, discuții de genul: „*De ce să alegem o carte și nu pe cealaltă?*”.

Biserica lui Hristos a ținut cont de următoarele criterii prin care s-a determinat care carte este inspirată de Duhul Sfânt și care nu: 1. originea apostolică (Apostolicitatea), sa fie scrisă de un apostol al Domnului, sau un colaborator al apostolilor; 2. acceptarea generală de către biserici (*consensus ecclesiae*), să nu fie folosită numai de către o singură biserică locală; 3. ortodoxia credinței, doctrinele din carte să fie clar exprimate (să nu existe ambiguități, contradicții interne ale textului); 4. hristocentrismul textelor, acestea sa aibă ca subiect persoana și lucrarea lui Iisus Hristos și să fie explicate în funcție de acestea; 5. moralitatea, lectura textelor sa conducă la creșterea standardului moral al cititorului; 6. unitatea internă și externă a textelor (armonizarea), ideile exprimate într-o carte să nu le contrazică pe cele din alte cărți intrate deja în canon; 7. *consensum patrum*, părinții bisericii (care i-au cunoscut pe apostoli personal sau au cunoscut pe unul din ucenicii apostolilor) să recunoască autoritatea și veridicitatea cărții; 8. sobornicitatea sau sinodalitatea, recunoașterea din partea conciliilor bisericii (sinoadele doar recunosc autoritatea unei cărți nu o stabilesc).

2.3. Canonul după anii 200 d. Hr.

În Răsărit, cea dintâi dovada de după anul 200 d. Hr. cu privire la canonul Noului Testament provine de la Origen (mort c. 254 d. Hr.). El a observat că existau deosebiri între diferitele biserici cu privire la conținutul Noului Testament și făcea deosebiri între scrierile în general recunoscute și cele contestate. Eusebiu prezintă o relatare a vederilor lui Origen³², potrivit căruia cele patru Evanghelii, epistolele lui Pavel, 1 Petru, 1 Ioan și Apocalipsa erau în general acceptate. La data când creștinismul a fost legalizat în Imperiul Roman (313 d. Hr.), linia de demarcație dintre cărțile recunoscute și cele nerecunoscute fusese deja trasă. În felul acesta Eusebiu, scriind cam pe la anul 325 d. Hr, vorbește în cartea sa Istoria Bisericească despre 4 categorii de cărți din cadrul creștinismului: 1. cele acceptate universal; 2. cărțile disputate: Iacov, 2 Petru, Iuda, 2 și 3 Ioan; 3. cărțile neautentice: Faptele lui Pavel, Pastorul din Hermas, Apocalipsa lui Petru, Epistola lui Barnaba, Didahia; 4. falsificările ereticilor: Evanghelia lui Petru, Evanghelia lui Toma, Evanghelia lui Mathias, Faptele lui Andrei, Faptele lui Ioan.

Afirmațiile lui Eusebiu descoperă clar că creștinii despărțisera în mod clar pleava de grâul Scripturii Noului Testament înainte ca creștinismul să fi devenit o religie recunoscută de stat³³, la începutul

³² Eusebiu de Cezareea, *Istoria...*, pp. 248-250.

³³ *Ibidem*, pp. 124-128.

secolului al IV-lea. Cărțile pe care el le clasifica drept „cărți recunoscute” și „cărți disputate care totuși sunt cunoscute pentru cei mai mulți” sunt aceleași 27 de cărți ale Noului Testament recunoscute drept canonice de toți creștinii de azi. El le respingea pe toate celelalte.

3. Canonizarea canonului Sf Scripturi a Vechiului și Noului Testament în legislația canonică a Bisericii Ortodoxe

Tot acest proces de formare și de selectare a cărților inspirate ale Canonului Sf. Scripturi a fost codificat de Biserică în legislația sa canonică exprimată în hotărârile Sinoadelor Ecumenice și Locale sau în scrierile Sfinților Părinți. Astfel în anul 360, Sinodul local de la Laodiceea stabilește, prin canoanele 59 și 60, lista cărților considerate canonice (după tradiția ebraică), stabilind că nu mai acestea pot fi citite în Biserică: „*Nu se cuvine sa se citeasca în biserica cântari speciale, nici carti necanonice, ci numai cele canonice ale Testamentului Vechi si Nou*”³⁴.

Acest text demonstrează faptul că la acea dată în Biserică exista deja conștiința existenței unui corpus Canonic al Cărților Sf Scripturi. În Scrisoare festivă de Paști a Sfântului Atanasie din anul 367 este menționată lista cărților canonice din Vechiul Testament (după canonul ebraic, la care sunt adăugate Cartea lui Baruh și Scrisoarea lui Ieremia), iar celelalte cărți deuterocanonice au fost enumerate cu recomandarea că sunt anaginoskomena adică „*bune de citit*”. Scrisoarea festivă 39 din anul 366³⁵ a Sfântului Atanasie este astfel primul document care listează cele 27 de cărți ale Noului Testament, iar episcopul alexandrin este primul autor creștin cunoscut care aplică termenul *κωνοιζόμενα* în mod cu totul special pentru cărțile care formează cele două Testamente biblice. După opinia lui Brakke³⁶, canonul oferit de Sfântul Părinte este unul explicit închis. Este pentru prima oară când o autoritate eclesială a Alexandriei stabilește sau fixează în scris, într-un document oficial, care sunt scrierile biblice recunoscute.

În anul 382, Papa Damasus emite un decret în cadrul Conciliului roman, prin care aprobă canonul biblic, care este identic cu cel alexandrin. Decretul începe cu următoarele cuvinte: „*iar acum trebuie să tratăm despre dumnezeieștile cărți, ce trebuie să primească și ce trebuie să ocolească Biserica Catolică Universală*”³⁷.

Conciliile de la Hipona (393) și Conciliul III Cartagina vor aproba canonul lung al Sfințelor Scripturi. De asemenea în anul 405, Papa Inocențiu i-a adresat o scrisoare lui Exuperiu, episcop de Toulouse, în care

³⁴ Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii, Vol2, Partea I (canoanele Sinoadelor locale)*, trad. Nicolae Popovici și Uros Kovincici, Arad, Tipografia Diecezană, 1934, pp. 117-119.

³⁵ Ioan N Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, Sibiu, 1992, pp. 335-336.

³⁶ D. Brakke, „Canon formation and Social Conflict in Fourth Century Egypt. Athanasius of Alexandria's Thirty-ninth Festal-Letter”, în *Harvard theological review* 87/1994, p. 396.

³⁷ Botiza, *Introducere în studiul...*, p. 22.

este anexată o listă a cărților³⁸ care vor forma peste veacuri canonul definitiv aprobat la Conciliul de la Trento. În anul 419, un alt Conciliu din Cartagina aprobă prin Canonul 24 o listă a scrierilor veterotestamentare identică cu cele de la sinoadele anterioare de la sfârșitul secolului al IV-lea³⁹.

Prin intermediul Canonului 2 al Sinodului Trulan (V-VI Ecumenic), Biserica ratifică și integrează oficial în propriul său corp canonic cele 85 de Canoane puse pe seama Sf Apostoli și toate celelalte prevederi canonice ale sinoadelor locale și ecumenice și ale Sf Parinti:

„Acestui sfânt sinod i s-a mai părut și aceea că este un lucru foarte bun și de mare însemnătate ca și de acum înainte să rămână tari (sigure) și statornice, spre tămăduirea sufletelor și vindecarea suferințelor, cele optzeci și cinci de Canoane care au fost primite și întărite de către sfinții și fericii părinți cei mai înainte de noi, și care au fost încă și predanisite nouă cu (sub) numele sfinților și slăviților apostoli⁴⁰”.

Astfel în Canonul 85 Apostolic, Biserica nu a stabilit canonul cărților sfintei Scripturi, cu toate că le trece în revistă, ci a recomandat credincioșilor cărțile care pot fi citite cu folos de aceștia, pentru a se evita citirea cărților apocrife, despre care vorbește canonul 60 apostolic⁴¹.

Putem trage următoarea concluzie. Lista actuală a cărților Sfintei Scripturi din Biserica Ortodoxă nu se bazează într-un total pe nicio hotărâre a vreunui sinod și nici a vreunui Sfânt Părinte. Petros Vasiliadis, care dezavuează denumirea de „*deuterocanonice*” (inventat abia în secolul al XVI-lea de Sixtus de Siena), recunoaște că pentru lista canonică a edițiilor Bibliei în lumea ortodoxă „*nu există nici o autoritate sinodală, nici oficial canonică sau doctrinară*”⁴².

În 1672, Sinodul din Ierusalim, care aproba Mărturisirea de credință a lui Dositei, include între cărțile canonice acele cărți numite pe nedrept apocrife în Mărturisirea protestantizantă a lui Chiril Lucaris: Tobit, Iudita, adaosurile la Estera, 3 Ezdra, Baruh, adaosurile la Daniel, înțelepciunea lui Solomon, înțelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah și 1-3 Macabei (întrebarea 319). Pe de altă parte, Mărturisirea lui Mitrofan Critopulos (cap. 7) menține doar canonul ebraic, excluzând special Tobit, Iudita, înțelepciunea lui Solomon, înțelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah, Baruh și cărțile Macabeilor⁴³.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Floca, *Canoanele...*, p. 252.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 100.

⁴¹ *Ibidem*, p. 50.

⁴² P. Vasiliadis, *Canon and the Authority of Scripture. An Orthodox Hermeneutical Perspective*, în Ivan Z. Dimitrov et al, *Das alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, Mohr Siebeck, Tübingen, WUNT 174, 2004, p. 263.

⁴³ Alexandru Mihăilă, *(Ne)lămuriri din Vechiul Testament, Mici comentarii la mari texte*, vol. 1, Nemira, 2011, p. 35.

Biblia slavonă de la Ostrog din 1581 cuprindea cărțile anaginoscomena, ulterior însă Biserica Rusă le-a exclus, ca în edițiile sinodale actuale. În Grecia, Biblia în katarévousa a arhimandritului Neofit Vamvas (1850), interzisă de Biserică (nu se accepta încă traducerea în neogreacă), nu cuprindea cărțile anaginoscomena. Abia în 1997 Sinodul Bisericii Ortodoxe Grecești a binecuvântat pentru prima dată o Biblie tradusă în dimotiki (Sfânta Scriptură, tradusă după textele originale, opera unui colectiv de profesori de la Tesalonic, dintre care V. Vellas, P. Vasiliadis, I. Karavidopoulos și S. Agouridis), care cuprinde și anaginoscomena.

Biblia de la București (1688), prima traducere completă a Scripturii în limba română, cuprindea și cărțile anaginoscomena (numite ascunsele ceale ce-s la jidovi, adică Apocrife, exact ca în maniera protestantă, pentru că a folosit Septuaginta editată de protestanți la Stuttgart în 1597), dar și 4 Macabei.

Deși sunt foarte mulți bibliști ortodocși care așteaptă un sinod panortodox pentru ca problema canonului biblic, să fie lămurită definitiv, este necesar să observăm mai mult ca oricând faptul că, relația dintre Scriptură și Tradiție este una dinamică fiind bazată întotdeauna pe lucrarea vie și inspiratoare a Sfântului Duh în Biserică.

Bibliografie

- *** *Biblia sau Sfânta Scriptură versiune diortosită după Septuaginta*, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, 2009, Cluj Napoca: Editura Renașterea, pp. 4-5.
- *** *Dicționar Biblic*, A-H, vol 1, 1995, trad. Constantin Moisa, București: Editura Stephanus, pp. 65-68.
- *** *Dicționar Biblic*, Societatea misionară Română, 1995, Oradea: Cartea Creștină, pp. 185-190.
- BĂDILIȚĂ Cristian, „Introducere în lectura și studiul câtorva evanghelii apocrife”, în vol *Evanghelii Apocrife*, 2002, Iași: Polirom, pp. 12-13.
- BĂLĂNEAN C., BODEA N., *Cronologia principalelor evenimente și scrieri biblice*, 2014, Targu-Lapus: Editura Galaxia Gutenberg, p. 15.
- BASARAB Mircea, *Scriptură și Tradiție. Importanța și receptarea textului scripturistic în istoria Bisericii*, 2015, București: Editura Basilica, pp. 109-110.
- BASLEZ Marie-Francoise, *Biblie și Istorie, Iudaism, Elenism, Creștinism*, 2007, trad. Ioana Lutic, București: Editura Artemis, p. 327.
- BOTIZA Ioan Vasile, *Introducere în studiul Sfintei Scripturi*, 2005, Targu-Lapus: Editura Galaxia Gutenberg, pp. 20, 233.
- BRAKKE D., „Canon formation and Social Conflict in Fourth Century Egypt. Athanasius of Alexandria's Thirty-ninth Festal-Letter”, în *Harvard theological review* 87/1994, p. 396.

- CIUDIN Nicolae, *Studiul Vechiului Testament*, 1996, București: Editura Credința Noastră, p.13.
- COMAN Constantin, *Biblia în Biserică, Eseuri pe teme biblice*, 1997, București: Editura Bizantină, , p. 84.
- CONSTANTINESCU Ioan, *Studiul Noului Testament*, 1996, București, Editura Credința Noastră, p. 13.
- DANIELOU, Jean, *Biserica Primară. De la origini până la sfârșitul secolului al treilea*, 2008, trad. George Scrima, București: Editura Herald, p. 121.
- DIATESSARON, Tașian, *Armonia celor patru Evanghelii*, 2007, trad. Monica Medeleanu, București: Editura Herald, p. 14.
- DIMONT Max I., *Evreii, Dumnezeu și istoria*, 1997, trad. Irina Horea, București: Editura Hasefer, p.124.
- DUMEA Claudiu, *Pagini dificile ale Noului Testament*, 2011, Iași: Editura Sapientia, p 8.
- EUSEBIU de Cezareea, „Istoria Bisericeasca” (VI.12), în *P.S.B.* vol. 13, *Scrieri, partea I*, 1987, trad. Teodor Bodogae, București, Editura I.B.M. al B.O.R, p. 236.
- FLOCA N. Ioan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, 1992, Sibiu, pp. 335-336.
- FLOROVSKY Georges, *Biblie, Biserică, tradiție. O perspectivă ortodoxă*, 2006, trad. Radu Teodorescu, Alba Iulia: Editura Reîntregirea, pp. 46-47.
- HARL M., DORIVAL G., Munnich O., *Septuaginta. De la iudaismul elenistic la creștinismul vechi*, 2007, trad. Mihai Valentin Vladimirescu, București: Editura Herald, pp. 69-80.
- HARNACK Adolf, *Originea Noului Testament*, 2007, trad. Gabriela Badea, București: Editura Herald, p.40.
- HILL C. E., „The Debate Over the Muratorian Fragment and the Development of the Canon” în *Westminster Theological Journal* 57:2, 1995, pp. 437–452.
- Hrisostom de Etna, *Auxentie de Foticea, Scriptură și Tradiție*, 2003, trad. Mariana Chiper, Galați, Editura: Bunavestire, pp. 35-39.
- IUSTIN Martirul și Filozoful, „Apologia Intaia”, în vol. *Apologeți de limbă greacă*, 1997, ed. București: Editura I.B.M. al B.O.R., p. 95.
- MIHĂILĂ Alexandru, *(Ne)lămuriri din Vechiul Testament, Mici comentarii la mari texte*, vol 1, 2011, București: Nemira, p. 35.
- MILAȘ Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, Vol. 2, Partea 1 (canoanele Sinoadelor locale), 1934, trad. Nicolae Popovici si Uros Kovincici, Arad: Tipografia Diecezană, pp. 117-119.
- NEGOIȚĂ Athanase, *Istoria religiei Vechiului Testament*, 2006, București: Editura Sofia, p. 214.
- PREDA Constantin, *Credința și viața Bisericii Primare, O analiză a Faptelor Apostolilor*, 2002, Editura I.B.M al B.O.R, București, pp. 45-46.

- TENNEY C. Merrill, *Studiu al Noului Testament*, 2008, Oradea: Editura Cartea creștină, p. 130.
- TEOFIL al Antiohiei, „Trei cărți către Autolic”, în vol *Apologeți de limbă greacă*, 1997, București: ed. I.B.M. al B.O.R., p. 445.
- VASILIADIS P., I, în *Ivan Z. Dimitrov et al, Das alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, 2004, Tubingen: Mohr Siebeck WUNT 174, p. 263.

